

„DÉLVIDÉK VISSZATÉRT”

A berendezkedés programja

1941 kora tavaszán Hitler terve a Szovjetunió lerohanására, az ismert „Fall Barbarossa” előkészületei már igen előrehaladott állapotban voltak. Hátra volt még a támadó jobbszárny hátának, a Balkánnak biztosítása. A német külpolitika arra irányult, hogy megnyerje Jugoszláviát a Szovjetunió elleni támadás esetén legalábbis a jóindulatú semlegességnek. Hosszas alkudozások után a németbarát Cvetković miniszterelnök 1941. március 25-én Bécsben aláírta Jugoszlávia csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. A csatlakozás azonban nem volt hosszú életű. Március 27-én hajnalban katonai puccs söpörte el a Cvetković-kormányt, és Simović tábornok lett a miniszterelnök. A jugoszláv fővárosban viharos németellenes tüntetések zajlottak le. Az új kormány kifejezte békés szándékait, de világos volt, hogy a csatlakozást érvénytelennek tekinti. Nem maradt más hátra, mint a fegyveres erőszak, Jugoszlávia lerohanása és katonai megszállása. Ehhez szükség volt Magyarországra mint felvonulási területre és szövetségesre.

A magyar kormányt gátolta ugyan az alig néhány hónappal előbb Jugoszláviával kötött örök barátsági szerződés, de azért találtak éppen elegendő indokot a szerződés felrúgására. Legnyomósabb indok természetesen az volt, hogy a magyar kormány a bécsi döntésekkel, a kárpát-ukrajnai és erdélyi „országgyarapításokkal” Németország lekötözöttjének tekintette magát. Teleki

Pál, aki nem keveset tett annak érdekében, hogy az ország mind jobban Hitler szekeréhez legyen láncolva, most, amikor válaszut elé került, felismerte, hogy az egyre arcátlanabb német követelések jogalapját maguk a magyar uralkodó osztályok igyekeztek megteremteni, és ezzel a magyar függetlenség sírját ásták meg. Ahelyett, hogy ennek a felismerésnek jegyében szakított volna addigi nemzetáruló politikájával, gyáván félreállt az útból, öngyilkos lett. Ha ő nem is, utóda, Bárdossy, készségesen nyújtott segédkezet Jugoszlávia eltiprásához. Hitler, persze, most is „nagylelkű” volt, újabb koncot dobott a csatlósoknak, újabb területgyarapítást engedélyezett — odadobta a Bácskát, és megígérte a Bánátot. A magyar kormány végül is, mikor megszegte a szerződést, arra hivatkozott, hogy annak megkötése nem járt együtt a területi revízió igényeinek feladásával.

Hogy mihez kezdjen a „visszafoglalt” területekkel, arra nézve a magyar kormánynak elég pontos elképzelései voltak. Ezeket az elképzeléseket foglalja össze a miniszterelnökségen még 1941. március 20-án (!), tehát jóval a Simović-puccs előtt elkészült hivatalos összeállítás és tanulmány, amely a magyar—jugoszláv viszony problémáival foglalkozik. A tanulmány ötödik fejezete a területi revízió, a ki- és visszatelepítések, valamint a lakosságcsere kérdését tárgyalja.

„A magyarságot a világháború után »akié a föld, azé az ország« jelszó jegyében forgatták ki az ősi földből, és juttatták azt nagyrészt Ó-Szerbiából bevándorolt vagy másunnan beköltözött szláv elemeknek. A magyarság népi megerősítése is csak úgy veheti kezdetét, ha az 1914 óta a Vajdaságba beköltözött vagy betelepített szláv elemek minden *kímélet nélkül, haladéktalanul kitelepíttetnek.** A

* Az én kiemelésem. — B. J.

jugoszláv agrárreform már csak azért is teljes mértékben hatálytalanítható és hatálytalanítandó, mert az még olyan mértékben sem tekinthető földbirtokreformnak, mint a román és csehszlovák földreformok, s azt a valóságban másra sem használták fel, mint a magyar és német birtokban levő földeknek szláv kézre való átjászására.

A legrövidebb időn belül, energikus eszközökkel kitelepítendő szláv bevándoroltak és beköltözöttek kezén levő földbirtokok mindenekelőtt olyan magyar földműves családoknak adandók át, amelyeknél a gyermekáldás nagysága kellő biztosítéknak látszik a magyar népi túlsúly erőteljes fokozását célzó politikai megvalósulásra. Természetesen módot kell találni emellett a tönkretett magyar középbirtokosok méltányos kártalanítására, s ahol szükség és a magyar népi érdekek sérelme nélkül megoldható, a számos esetben életképtelenné tett magyar középbirtokok kiegészítésére.

A bevándoroltak kiutasításával egyidejűleg visszatelepítendőek a Bácskába a Dél-Szerbiába és Jugoszlávia más részeibe költöztetett magyar földművelők és egyéb magyar néprétegek. A magyarság visszatelepítése aránylag könnyen véghezvihetőnek látszik a szerbiai német katonai közigazgatás segítségével.

Ugyancsak kívánatos volna lakosságcserét végrehajtani a Horvátországban levő magyar szigetek és a Magyarországhoz visszacsatolt területeken élő horvát lakosság között, különösen alkalmas volna a Mura vidék nagyszámú s a baranyai háromszög aránylag csekély számú horvát lakosságát kicserélni a Horvátországban élő magyar kisebbséggel. Ezeknek száma közel áll egymáshoz, s a lakosságcsere

végrehajtása magyar nemzetpolitikai okokból már csak azért is kívánatos, mert a horvátországi magyar kisebbség idővel menthetetlenül elmerül az őt körülvevő délszláv tengerben.

A kitelepítések és visszaköltöztetések, valamint a lakosságcsere túlnyomó részét nem is annyira a közeli hónapokban, mint inkább a legközelebbi hetekben, az ügyeket leegyszerűsítő katonai igazgatás alatt kellene végrehajtani. A német és magyar katonai hatóságok együttműködése e téren elintézhethetne rövid úton sok mindent, ami később igen nehéz vagy egyenesen megoldhatatlan problémát jelentene.”³

A Délvidéki Otthon és tagegyesületeinek emlékirata még világosabban fogalmaz:

„Meg kell ezt tennünk, mert amúgy is sok a csak máról holnapra élő nincstelen.”⁴

Végül a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségének 1941. szeptember 30-án kelt memorandumából idézünk, amely szintén a nemzetiségi kérdés „megoldására” tesz javaslatot:

„A görögkeleti szerbség elsősorban mindig idegen test maradna a nemzet testében, mely fertőz, és beteggé teszi az egész szervezetet, ennek gyökeres kivágása az egyedüli helyes gyógymód. Ezek közé kell sorolnunk a Délvidéken lakó bunyevácokat is, akik horvátoknak érzik és vallják magukat, s mind magyarellenések. Szükségesnek tartjuk tehát, hogy a szerbek és bunyevácok Magyarország területéről minél hamarabb egészben és teljesen kitelepíttessenek, értve ma az ún. szűkebb Magyarország terü-

letét, a Dráva—Duna vonaláig, aminek itt politikai akadálya nem lehet.”⁵

Ezek a tervek és javaslatok nem sok jót ígérnek a bácskai szerbségnek. Hol van itt az a testvéri szeretet, amelyről Bárdossy László néhány hónappal később oly nagy pátozzsal beszélt? „Ki velük!” — mondja a Délvidéki Otthon említett memoranduma. Szó sincs nemzeti egyenjogúságról, még csak a legelemibb emberi jogokról sem, csak egyről: kifosztani és a felszított gyűlölködésnek áldozatul dobni egy népet. Vissza a földet a magyar földbirtokosoknak, a föld egy töredékével megjutalmazni a Vitézi Rendet, a betelepítendő csángó és más magyar családok között alamizsnaként szétosztani pár ezer holdat, ezáltal bűnrészessé tenni a koldus magyar népet egy nemzetközi méretű rablásban — ez a berendezkedés tervének lényege.

A terv végrehajtása ment, mint a karikacsapás. Április 6-án megkezdődött a már jóval előbb felvonult német csapatok támadása Jugoszlávia ellen. Utána rövidesen állítólagos jugoszláv repülőgépek bombázták Szegedet. Érdekes, hogy két és fél hónappal később, a Szovjetunió elleni támadás megkezdése után nem sokkal, szintén bombázás volt Magyarországon. Állítólagos szovjet repülőgépek bombáztak: ezúttal Kassát. A két bombázás kísérteties hasonlósága maga is elég a gyanúhoz: valóban jugoszláv vagy valóban szovjet repülőgépek voltak-e? Ma már tudjuk, hogy Szegedet éppúgy nem a jugoszlávok bombázták, mint ahogy Kassát sem szovjet repülők. Mindkét esetben átlátszó provokáció történt, de a támadás ürügye megvolt. Április 12-én azután a magyar hadsereg kötelékei is átlépték a határt, és néhány nap alatt végrehajtották Bácska megszállását. A bevonulás zajából Budapestig többnyire csak az ünnepi harangzúgás hallatszott el. Ezért nézzük meg közelebbről ezt a bevo-

nulást, igaz-e, hogy a Horthy-rendszer, nemzetiségre való tekintet nélkül, olyan nagy szeretettel ölelte keblére a bácskai népet, mint Kállay Miklós állítja.

Statárium

A Horthy-hadseregnek a bevonuláskor igazán nem volt nehéz „villámháborús” akciót produkálnia. A belülről elárult és a félelmetes náci hadigépezet által lerohant jugoszláv hadsereg harc nélkül vonult vissza a Duna vonala mögé, mielőtt a magyar hadsereggel összeütközhetett volna. Mivel a bevonulók nem találtak ellenállásra, kiagyalt ellenállást, látványos műcsatákat rendeztek, az „ellenállást” pedig egyáltalán nem kiagyalt, hanem nagyon is valóságos megtorlás követte. Statáriummal kezdődött Bácskában a „szabad élet”. A magyar honvédvezérkar főnöke 1941. április 16-án adta ki erre vonatkozó 1. számú katonai közigazgatási parancsát. A statáriumot Horthytól nyert felhatalmazás alapján rendelte el, egész sor törvénycikkre, paragrafusra és bekezdésre hivatkozik, mert mindennek meg kell adni a törvényes látszatot. Minden jogi alapozásnál többet mond azonban a rendelet fenyegető hangú utolsó bekezdése:

„Amikor a rögtönbíráskodás elrendelését ezennel kihirdetem, figyelmeztetek mindenkit, hogy a felsorolt büntettek elkövetésétől óvakodjék, mert aki a kihirdetés után ilyen büntettet követ el, rögtönítélő eljárás alá kerül, és kötéllel végrehajtandó halállal bűnhődik.”⁶

Tulajdonképpen mindegy volt, hogy a kihirdetés előtt vagy után került valaki a megszállók kezébe.

„A »Times« jelentése szerint a magyarok a németekkel és bolgárokkal vetekednek a szerbek elleni atrocitásokban. Megbízható forrásra hivatkozva közli a lap, hogy Újvidéken 50 embert felakasztottak, köztük Standulov lelkészt és Mocs demokrata politikust” — jelenti az MTL.⁷

Két hétig folyt a „tisztogatás”, amelyről a magyarországi sajtó legfeljebb csak mint megátalkodott „csetnik és kommunista bandák” elleni hadműveletekről írt. Kérdés, hogy a helyszíni felkoncolást, az ágyból kirángatott emberek halomra lövöldözését milyen nyelvben nevezik hadműveletnek. A bevonulás alig több mint két hete alatt, 1941. április 10-től 25-ig, sikerült Bácskát ideiglenesen „pacifikálni”. A „pacifikálás” áldozatainak számára nézve egyetlen hivatalos kimutatás áll rendelkezésre: a vezérkari főnöknek a külügyminiszterhez küldött névjegyzéke.⁸ Ez a névjegyzék minden bizonnyal hiányos, hiszen Újvidéken mindössze 3 elesettet és 7 kivégzettet tüntet fel, holott a propagandaszávad haditudósítójának jelentése szerint „a város több része szenvedett súlyos sérüléseket az utcai harcok során. Különösen a Futaki úton levő házak rongálódtak meg erősen...”⁹

A névjegyzék összesítéséből kiderül, hogy a bevonulás néhány napja mennyi emberáldozatot követelt a bácskai és kisebb részben a dél-baranyai lakosság részéről.

a) Statáriális úton kivégzettek:

Adorján	2	Kabol	4	Szabadka	40
Bajmok	20	Kishegyes	2	Szenttamás	39
Bajsa	1	Körtés	7	Topolya	22
Bácsfekete-		Kula	75	Újverbász	5
hegy	4	Nemeshalom	4	Újvidék	7
Csantavér	10	Ópalánka	1	Zenta	1
Dernye	1	Pacsér	44	Zombor	5
Dunabökény	1	Palona	6		
Horgos	10	Piros	2	Összesen:	313

b) „Bandaharcokban elesettek”:

Albertfalu	4	Hercegszőlős	2	Sajkásszent-	
Baranyavár	1	Horgos	6	iván	12
Bács	4	Jenőfalva	4	Szabadka	202
Bácsfekete-		Karancs	5	Szenttamás	77
hegy	2	Kishegyes	1	Szőreg (Sirig)	88
Bácskossuth-		Kopács	1	Temerin	1
falva	25	Kula	99	Topolya	25
Bácsordas	3	Magyar-		Újvidék	3
Bellye	2	kanizsa	3	Vajszka	22
Csantavér	39	Mohol	3	Zenta	177
Cservenka	13	Monostorszeg	1	Zombor	25
Csurog	25	Órszállás	6	ismeretlen	2
Dernye	2	Pacsér	232		
Eszék	1	Pélmonostor	4	Összesen:	1122

Az áldozatok valamennyien bácskai, illetve dél-barányai illetőségűek, túlnyomórészt szerbek, de van köztük 81 magyar is. A nyilván erősen kozmetikázott hivatalos adatok szerint a bevonulásnak 1435 halálos áldozata volt a bácskai lakosság köréből. A „felszabadított” Bácskában a „felszabadítás” ürügyén küldtek ezreket a más világra. Itt, Magyarországon viszont ugyanaz az akció hozott különböző titokzatos gyilkosságokat, olyanokat, amelyenről például a budai görögkeleti püspöknek a belügyminiszterhez intézett beadványa szól:

„F. é. április 17-én eln. 65. sz. a kelt tiszteletteljes felterjesztésemmel arra voltam bátor kérni nagyméltóságodat, hogy többek közt ismeretlen okból f. é. április hó 12-én letartóztatott Ápicz Milos pomázi születésű hercegszántói lelkeszem szabadlára helyezése iránt intézkedni kegyeskedjék. Időközben arról értesültem, hogy Ápicz Milos összevert holttestét törött végtagokkal és két fejlövással Mo-

hács közelében levő kis Duna-ágban f. é. április hó 25-én megtalálták és Mohácsra vitték. A Mohácson f. é. április hó 27-én a vizsgálóbíró és egyéb hatósági személyek jelenlétében megejtett boncolás után ezen szerencsétlen papom holttestét a mohácsi temetőnkben a legnagyobb csendben elhantolták. A boncolási jegyzőkönyvet Pécsre küldték, állítólag az ottani m. kir. honvédbírósághoz. A lelkész után özvegye pár napos csecsemőjével Hercegszántón maradt, úgyszintén Pomázon agg szülei, kiknek második m. kir. honvéd fiuk a bácskai bevonulás alkalmával szintén a napokban hősi halált halt, akik mindannyian minden támasz nélkül maradtak. Mély tisztelettel kérem nagyméltóságodat, kegyeskedjék ezen borzalmas eset miatt hivatalból a bűnvádi eljárást ismeretlen tettesek ellen megindíttatni, illetve a boncolási jegyzőkönyv hivatalos másolatát az özvegy részére nekünk megküldetni és a nyugdíj nélkül maradt özvegy és csecsemője részére P 100 + 12 = 112 pengő havi kegydíjat az m. kir. államkincstár terhére jóváhagyni.”¹⁰

A „felszabadítás” napjaiban a magyarországi szerbek közül sokan joggal tartottak attól, hogy Ápics Milos sorsára jutnak, különösen azok, akiket mondvacsínált ürügyekkel letartóztattak és internáltak. Közülük példaként említhetjük meg Pajics Miklós 72 éves mohácsi tanítót, Pandurovics Mihály 68 éves battonyai esperesplébánost, Pandurovics György battonyai tanítót, Terzin Lázár egyházmegyei tanfelügyelőt és még sok más egyént. Gyilkosságokat, internálást, hátrányos megkülönböztetést hozott a magyarországi délszlávoknak Bácska „felszabadítása”. Hogy itt mi folyt, arról mesélni tudnának a tömeges kivégzések néma szemtanúi, a szabadkai Palicsító, a zombori görögkeleti templom, a pacséri és szenttamási tanyák. A Horthy-hadsereg szótárában ártatlan

emberek százainak halomra lövöldözését „hadműveletnek”, „bandaharcoknak” és a közönséges lincselést statáriális eljárásnak nevezték.

A hatóságok, érthető módon, éberren ügyeltek, nehogy az atrocitásokról bármilyen hír kiszivároгjon az ország más részeibe, különösen pedig külföldre. Kifejezetten erre irányul a magyar honvédvezérkar főnökének a Külügyminisztériumhoz intézett átirata:

„Tudomásomra jutott, hogy a visszafoglalt Délvidéken, különösképpen Szabadkán és más nagyobb városokban úgy polgári, mint katonai személyek a csetnikekkel stb. szemben fogatosított megtorló eljárásokról fényképfelvételeket készítettek, amelyek csetnikiek kivégzését vagy a földön elfekvő hül-lákat stb. ábrázolják.

Tapasztalat szerint, amennyiben ilyen természetű fényképfelvételek illetéktelen kezekbe kerülnek, az ellenséges propaganda által felhasználva, az országnak mérhetetlen kárt és egyéb hátrányt okozhatnak.

Elrendeltem, hogy a D. hds. egész működési területén az ilyen fényképfelvételeket felkutassák, és az előtalált felvételeket, azok negatívjaival együtt (diapozitívokat is), haladéktalanul elkobozzák, tekintet nélkül arra, hogy azok polgári vagy katonai személyeknél találtnak.

Kérem szíves intézkedését, hogy ily vagy ehhez hasonló tárgyú felvételek, vagy azokról írott közlemények a hazai sajtóban meg ne jelenhessenek, illetve külföldi sajtó részére ily természetű fényképek vagy közlemények az ország területéről ki ne jussanak.”¹¹

Statárium, megtorlás, felkoncolás, bizonyos értelemben valóban *nemzetiségre való tekintet nélkül* — ez volt az első „ajándék” a bácskai népnek, ez volt a Horthy-rendszer „adjonistenje”.

Internálás

A berendezkedés módszere tekintetében nem nehéz hasonlóságot találnunk a német fasizmus és a magyar fasizmus között. 1941 húsvét táján, a bevonuláskor ártatlan emberek, férfiak, nők, gyermekek és öregek ezreinek legyilkolásával ment végbe a Horthy-rendszer bácskai „országgyarapítása”. Szó volt itt „magyar élettérről”, egy nemzeti kisebbség erőszakos kiiktatásáról, és természetesen egy füst alatt kommunista vagy kommunista-gyanús elemek likvidálásáról. De mi legyen azokkal, akik életben maradtak, mert hiszen annyi embert azért mégsem lehet halomra öldösni? Valamivel „humánusabb” eszközökkel, de folytatni kell a bevonuláskor megkezdett „tisztogatási munkát”. A folytatás pedig már sokkal átgondoltabb, hosszadalmasabb akciót igényelt. Legalkalmasabbnak e téren a tömeges internálásokat látták. Ez költséges vállalkozás volt, hiszen igaz, hogy Magyarország már azelőtt is jól el volt látva internálótáborokkal, de több tízezer délszláv befogadására ezek már nem voltak elegendők. A bácskai lakosság „megbízhatatlan” elemeinek internálását a belügyminiszter 1941. április 15-én, még a bevonulás alatt rendelte el:

„A jugoszláv állam felbomlásával kapcsolatos külpolitikai eseményekre, úgyszintén honvédségünknek — a tőlünk 1918-ban elszakított területek felé irányuló — hadműveleteire tekintettel szükségesnek mutatkozik, hogy az egész ország területén azok az egyének, akik szerb vonatkozásban politikai érdekeltséggel bírnak, és akiknek eddigi magatartása és egyénisége tápot ad annak a gyanúnak, hogy olyan cselekményeket készülnék elkövetni, amelyek állambiztonsági vagy katonai szempontból károsak — internáltassanak.”¹²

Az internálási rendelet az egész ország területére kiterjedt, de a Szombathely—Tapolca—Dunaföldvár—Kecskemét—Tiszazug—Hármas Körös vonalától délre eső részt hadműveleti területnek minősítette, és itt az internálandó személyek kiválogatásánál fokozott gondosságot és nagyobb szigorúságot írt elő. Ez azt jelentette, hogy a helyi polgári hatóságok véleménye alapján gyanúsaknak minősített személyeket haladéktalanul internálni kell, továbbá azt, hogy ezen a hadműveleti területen — különösen az akkor megszállt Bácskában — sokkal több embert kell gyanúsnak nyilvánítani.

A rendelet végrehajtását azon nyomban meg is kezdték. 1941 derekától egyre-másra nyíltak meg a hevenyészett internáló táborok, ahová a bácskai szerbek tízezreit zsúfolták be. Az internálandó egyének megítélésénél a hatóságok egyáltalán nem voltak „kicsinyesek”. Vittek mindenkit, akire rá lehetett fogni, hogy itt maradt telepés: csetnik*, dobrovoljac** vagy optáns***. Mindenkit elvittek, akinek házára, földjére, ingóságaira a hatóságok szemet vetettek. Ki tudja, hány bácskai szerbet ítéltek így lassú megsemmisülésre? Összefoglaló hivatalos adatot erre nézve nem ismerünk, de fogalmat alkothatunk a napvilágra került részletekből. Bács-Bodrog vármegye és Zombor thj. város főispánja, dr. Deák Leó írja a belügyminiszternek 1941 november havi helyzetjelentésében:

* Csetnikek — a második világháború alatt a fasiszta megszállók elleni harc céljából alakult szerb nacionalista szabadcsapatok tagjai. Később Mihajlović vezetése alatt, együttműködve a németekkel, hátbatámadták a nemzeti felszabadító erőket.

** Dobrovoljacok — az első világháború idején alakult szerb önkéntes légió tagjai. Az első világháború után a királyi Jugoszlávia földet osztott szét közöttük.

*** Optáns — olyan személy, akinek joga van két állampolgárság közül választani.

„Általános kérdés az itt maradt telepéseknek, dobrovoljácoknak és optánsoknak a kérdése. Ezeknek a jó része internáló táborban van a szabadkai, barcsi, nagykanizsai és sárvári táborokban. Értesüléseim szerint ezeket a táborokat most fel akarják oszlatni. Az eredeti elképzelés szerint az internáltak valamennyien a határon túlra kerüljenek, mert mindnyájuk 1918. évi október hó 31-e óta került erre a területre. A határon átdobásuk a horvátországi és szerbiai német megszálló hatóságok ellenállása miatt nem sikerült eddig. Engem az igazgatásom alá tartozó szabadkai tábor érdekel, ahol mintegy 5—600 telepés van internálva. Férfiak, asszonyok és gyermekek. A szabadkai szerb hitközség átírt a zombori szerb hitközséghez, hogy szerb családok vegyék magukhoz az internáló tábor feloszlása után kenyér nélkül maradó telepéseket. Munkájuk ellenértékéért adjanak nekik élelmet és lakást. Ezt a megoldást én nem találom helyesnek... Elképzelésem szerint ugyanazon a módon kellene eljárni, mint a világháború alatt jártunk el a hadifoglyokkal. Ilyen hadifoglyok egy-egy gazdaságban százas, több százas, sőt ezres csoportokban helyezkedtek el, és így felügyeletük különösebb problémát nem képezett...”¹³

A főispán jelentéséből érdemes néhány dolgot kihámozni. Először is azt, hogy Magyarországon nagyon sok volt a szerbekkel telezsúfolt internáló tábor. A jelentés említi Topolya, Szabadka, Zombor, Barcs, Nagykanizsa, Sárvár táborait, és még ezután jön a sokatmondó „stb., stb.” Aztán a jelentésben az is benne van, hogy az internáltak valóban kenyér nélkül maradtak és földönfutóvá lettek, ha egyáltalában kiszabadultak a táborból. És hogy kik voltak az internáltak, azt is megmondja a főispán úr: „férfiak, asszonyok és gyermekek”. Nagyon

sok gyermek. Ezeknek a „politikai szempontból aggályos” gyermekeknek a sorsával foglalkozik az újvidéki görögkeleti szerb hitközségnek a belügyminiszterhez intézett beadványa:

„A sárvári internálótáborban internálva van kb. 12 000* 3—11 év közti gyermek. A belügyminiszter úr önagyméltósága kegyeskedett elhatározni, hogy a gyermekek deinternáltassanak akképpen, hogy a gyermekek a magyarországi szerb családoknál elhelyeztessenek. Öxcellenciája ezen határozata alapján az újvidéki gör.kek. szerb egyházközség bizonyos számú gyermeket már el is helyezett az újvidéki szerb családoknál.

Miután megállapított, hogy a sárvári táborban oly gyermekek is léteznek, akik tuberkulózisban szenvednek, szükséges volna ezen gyermekeket rendszeres orvosi kezelés alá vonni, hogy egészségüket visszanyerhessék. Ily beteg gyermekek nem helyezhetők el családoknál, mert veszély fenyeget más egészséges gyermekek megfertőzésétől. Ezen beteg gyermekek elkülönítendők az egészséges gyermekektől, de még az egészséges felnőttektől is, hogy a fertőzés veszélye elkerültessék.

Az újvidéki gör.kek. szerb egyházközség hajlandó volna ily beteg gyermekek részére egy szanatóriumot felállítani, amelyben a gyermekek kellő gondozás mellett teljesen kigyógyíthatók lennének.

Ily szanatórium felállításának fő feltételét képezi speciális, a célnak teljesen megfelelő épületnek birtoka, ahol a gyermekek elkülönítve tarthatók és kezelhetők lennének.”¹⁴

Az újvidéki görögkeleti szerb egyházközség nem jó helyen kopogtatott az ügy méltányos és emberséges meg-

* Valószínűleg elírás. Helyesen: 1200.

ítéléséért. A magyar hatóságok előtt nem volt olyan nagy jelentősége a sárvári tömeges gyermektragédiának, hogy komolyan foglalkozzanak vele. A Belügyminisztérium áttette az ügyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, amely aztán a következő módon intézte el, mint a belügyminiszterhez intézett átiratából megtudjuk:

„Az újvidéki gör. kel. szerb egyházközség kérését, hogy a sárvári internáló táborban elhelyezett tüdőbeteg gyermekeket az újvidék—zajlói Trandafil-alapítvány szegényházában elhelyezzék, kivizsgáltam; az újvidéki II. fokú közoktatásügyi igazgatásügyi kirendeltség jelentése szerint a kérés teljesítése lehetetlen. A szegényházban ugyanis 40-nél több gyermeket elhelyezni nem lehet . . .

A vezetőség terve az, hogy a jövőben magyar hadiárva gyermekeket helyeznek itt el, azoknak a jelenleg itt lakó gyermekeknek az elbocsátásával, akik nincsenek teljes mértékben rászorulva az alapítvány jótéteményeinek élvezésére. Az épületben jelenleg gondozott vagy ápolt gyermekek másutt való elhelyezésére nincs semmi mód vagy lehetőség.”¹⁵

Joggal nevezték Sárvárt abban az időben gyermektemetőnek. Lassú sorvadásra ítélt gyermekek, közöttük sok száz, minden orvosi segítségtől elzárt tüdőbeteg szenvedett az internálótáborban s az azt körülvevő hideg közönyben. De nézzünk körül jobban az országban. Hány ezer éhező, angolkóros és tüdőbeteg magyar proletárgyermek osztozott a szerb kicsinyek sorsában? Vajon velük többet törődtek-e a magyar hatóságok? Volt-e számukra szanatórium? A „sárvári” gyermekek szüleit itthon, az országban pusztították el vagy kergették világgá. Odakint, a Szovjetunió végtelen térségein

pedig 1941 nyara óta működött a nagy özvegy- és árva-üzem. Az újvidéki szegényház tehát magyar hadiárva gyermekek részére kellett. Igazat kell adnunk Kállay Miklósnak, amikor a magyarok és a szerbek iránti egyenlő elbánásról beszélt ismert képviselőházi beszédében, de azért nem hisszük, hogy ennek az egyenlőségnek akár a szerb, akár a magyar nép örült volna. A bácskai „visszatért” szerbek azt kapták, amit a magyar fasiszmus egyáltalán adhatott, és amit a magyar népnek is adott, megtévezve a nemzetiségi gyűlölettel.

Kitelepítés

Mint már láttuk, a magyar kormánynak még a bevonulás előtt határozott elképzelései voltak a szerbekkel való bánásmódot illetően. Ezekben az elképzelésekben központi helyet foglalt el a bácskai szerb nemzetiség kitelepítése Magyarország területéről. A nyilvánosság előtt, természetesen, nem hangoztatták valódi céljaikat, csak arról beszéltek, hogy az 1918. október 31-e után Bácskában letelepedett délszláv lakosságnak el kell hagynia az országot. A terv megvalósítása röviddel a bevonulás után megkezdődött. 1941. április 30-án Újvidékről jelentette az MTI:

„A katonai parancsnokság az alábbi rendeletet adta ki: Mindazok a szerbek, bosnyákok, montenegróiak, cigányok, továbbá zsidók, akik 1918. október 31-e előtt Magyarország területén (Horvátország nélkül értendő) községi illetőséggel nem bírtak, valamint az ilyen egyéneknek leszármazottjai, azaz a bevándoroltak és betelepülők, az ország területét e hó 28-án reggel 8 órától kezdődő három napon belül elhagyni kötelesek. Ezek értéktárgyaik kivételével csak azokat az ingóságokat vihetik magukkal, ame-

lyeket személyesen el tudnak vinni, készpénzt pedig annyit, amennyi költségeik fedezésére szükséges. A Szerbiába távozóknak Péterváradon át, Horvátország területére pedig Mitrovicán át kell elhagyniok az ország területét. Nem kell eltávozniok: 1. a magyar és német egyének más nemzetiségű házastársainak és ezek leszármazottainak; 2. a terhes nőknek két héttel a szülés előtt vagy után; 3. a 75. életévüket betöltött egyéneknek. Aki a rendeletnek nem engedelmeskedik, azt karhatalommal távolítják el, és még meg is büntetik.”¹⁶

Úgy véljük, ez a rendelet önmagáért beszél. Érdemes megnézni, hogy tulajdonképpen hány embert érintett a kiutasítás. A Belügyminisztérium egyik hivatali feljegyzése pontos statisztikát közöl erre vonatkozóan:

„A rendelkezésünkre álló statisztikai adatok a katonai közigazgatás ideje alatt történt összeírás alapján készültek. Eszerint a visszacsatolt délvidéki területen 48 067 fő telepedett le 1918. évi október hó 1-e után. Ebből dobrovoljac 2675 fő, csetnik: 372 fő, vend, szlovén: 1072 fő, román: 36 fő, bolgár: 186 fő, albán: 35 fő, cseh és szlovák 195 fő, orosz 1425 fő és egyéb: 851 fő.”¹⁷

A felsorolás együtt nem éri el a 7000 főt. A 48 000-ből fennmaradó 41 000 bizonyára Magyarországról, Horvátországból és a Bánátból települt át.

Induljunk el a „leghivatalosabb” állásponttól, amely azt mondja, hogy ki kell telepíteni az 1918 után betelepült megbízhatatlan csetnik és dobrovoljac elemeket. Nos, ezeknek a száma együttesen 3047 fő. Horthysta politikus azt mondaná erre, hogy ebből aztán nem érdemes nagy ügyet csinálni. Így is volna, ha nem tudnánk, hogy a csetnikek és dobrovoljacok csak ürügyet adtak arra a

széles körű nacionalista büntettre, amely tízezerszámra fosztotta ki a bácskai szerb családokat, és kergette őket világgá, a szó szoros értelmében üres kézzel. A kitelepítendőök köre egyre tágul. Nemcsak a csetnikek és dobrovoljácok esnek a rendelet hatálya alá, hanem az összes, 1918. október 31-e után betelepült délszlávok. Esetleg mások is, mint az előbb idézett feljegyzés mondja:

„Az előbb említetteken kívül még 20—22 000 azoknak a száma, akiket kiutasításra, illetve kitelepítésre javaslatba óhajtunk hozni. Ezeknek nemzetiségi szempontból való feldolgozása folyamatban van.”¹⁸

Ez már valóban sok, de még mindig nincs benne mindenki, akit kitelepítésre szántak. 1941. április 30-án Szabadkáról a következőket jelenti az MTI:

„A visszafoglalt délvidéken lakó csetnik és dobrovoljác családoknak származási helyükre való visszatelepítése nagy munkát ad az illetékes hatóságoknak. A visszatelepítés részben és a lehetőségekhez képest már meg is kezdődött, és eddig mintegy tízezer főt kitevő csoportot tettek át a határon. Hozzávetőleges számítás szerint azonban még legalább százezer áttelepítésével kell számolni. Ezeknek számára ideiglenesen lakóhelyet (értsd: internáló táborokat. — B. J.) létesítenek, ahonnan a lehetőségekhez képest megkezdik származási helyükre való elszállításukat.”¹⁹

Miféle állítólagos származási helyre akarják elszállítani az őslakos bácskai szerbeket? Mert hogy őslakos bácskai szerbeket is kitelepítésre ítélték, efelől nem lehet kétség. Ilyen esetet említ dr. Mócs Sándor újvidéki ügyvéd dr. Deák Leó főispánhoz intézett beadványában:

„A dunagárdonyi lakosok még f. év április-május havában a magyar hadsereg bevonulása alkalmával községükből ki lettek utasítva, s így kénytelenek voltak házaikat és földjüket otthagyni, ők pedig vagy egyedül, vagy családtagjaikkal együtt azóta különböző helyeken tartózkodnak. Magukkal semmit sem vihettek, s így minden anyagi eszköz nélkül állnak. Erről méltóságodat szóbelileg is informáltam, s méltóságod azon ígéretet tett, hogy a titeli főszolgabírótság útján ezeknek az ügyeit kedvezően elintéztetni fogja. Ezen őspolgárok házaiba időközben egészen idegen személyek behurcolkodtak, és földjeiket is birtokba vették és azokat használják. Miután most már pontos adataim vannak arról, hogy kik ezek a személyek és milyenek az anyagi viszonyaik, úgy tisztelettel kérem méltóságodat, hogy méltóztassék ezen bácskai őspolgárok ivadékai visszatérését és otthonukba való elhelyezkedését, valamint családi földjeik megművelését megengedni.”²⁰

A beadvány 43 családot, úgymint 45 férfit, 56 nőt, 73 gyermeket és 21 öreget név szerint sorol fel.

Így folyt a kitelepítés, és folyt volna mindaddig, amíg egyetlen szerb család marad a Bácskában, amikor 1941 nyarán váratlan akadály bukkant fel. A magyar kormánynak a kitelepítés körüli buzgó ügyködése a szerbiai német megszálló hatóságok rosszallásával találkozott. Tévedés volna azt hinni, hogy hirtelen valami szunnyadó humanizmusféle ébredt fel bennük, a szerbiai és bánáti tömeggyilkosságok legalábbis nem erre vallanak. A német birodalmi kormány elvben helyeselte a magyar hatóságok eljárását, de gyakorlati megvalósítását, a megszállt Szerbiában uralkodó rendkívül ingatag politikai helyzetre való tekintettel, egyelőre nem tartotta kívánatosnak. Kezdetben simán ment a transz-

portok átdobása. Amikor aztán a németek megtiltották ezt, a magyar karhatalom éjnek idején, „feketén” próbálta a szerbeket, néha több ezres tömegekben áttenni a határon. Több esetben sikerrel járt a próbálkozás, és csak a német hatóságok erélyes közbelépésére szeppen-tek meg. Ezt a helyzetet foglalja össze a magyar Külügyminisztérium egyik hivatalos feljegyzése:

„Frahne követségi titkár a mai látogatása alkal-mával, hivatkozva Werkmeister köv. tan. és Ghy-czy követ között folyt beszélgetésre, a bácskai inter-náló táborban őrzött 12 000 dobrovoljac átvétele ügyében a következőket közölte egy nála levő szö-veg alapján:

Átvételre vonatkozó elvi ígélet jelenleg nem vált-ható be, mivel az a veszély áll fönn, hogy ilyen nagyszámú elégedetlen elem átvétele tág teret nyit-na a kommunistá agitációnak. A helyzet Szerbiában jelenleg ugyanis egyáltalán nem rózsás.

A lehetséges átvétel időpontjáról annak idején értesítik a magyar kormányt.

Meg kell ezzel kapcsolatban jegyezniök, hogy a magyar kormány már eddig 35 000 dobrovoljacot* illegálisan áttolt szerb területre, még augusztus 6-án is megpróbálták a magyar hatóságok, hogy egy illegális transzportot áttegyenek a Dunán, német közegek azonban ezek átvételét visszautasították. A német kormány nyomatékosan kéri, hogy ilyen kí-sérletek a jövőben ne történjenek, mire megjegyez-tem, hogy szerintünk sem történt semmi ilyen augusztus 6 óta.”²¹

A német fasisztáknak valóban éppen elég gondjuk-bajuk volt a megszállt és féktelen terror alatt tartott

* E feljegyzésben dobrovoljacnak nevezik mindazokat, akiket kitelepítettek.

Szerbiában, ahol a lakosság éppen úgy gyűlölte Nedić bábkormányát, mint német pártfogóit. Egyre nagyobb méretű lett a partizánmozgalom. Érthető, hogy a németek félték újabb hatalmas elégedetlen tömeg beözönlésétől. A magyar kormány fanyalogva vette tudomásul, hogy a németek a kitelepítési akciót lefűjták, és egyelőre bizva a németeknek az átvételre vonatkozó elvi ígéretében, leállította a kitelepítést. Jó másfél százezer bácskai szerb feje fölött azonban továbbra is hajszálon függött a kitelepítés Damoklész-kardja.

A „második fázis”

A Horthy-rendszer bácskai berendezkedésének első szakaszát, a „pacifikálást”, három akció: a bevonulás, az internálások és a kitelepítés tükrében vizsgáltuk meg. Nem foglalkoztunk a szellemi terrorral: kulturális és sportegyesületek betiltásával, a szerb ajkú tanulóifjúság megalázó nemzetiségi megkülönböztetésével, a magyar sajtó szerbellenes heccelődéseivel, a bácskai szerb értelmiség „leváltásával” és más kísérőjelenségekkel. A fenti három példa éppen elég világosan mutatja a Horthy-rendszer nemzetiségi koncepciójának egész brutalitását és amellettt végtelen korlátoltságát. A bevonulást követő hónapokban a magyar kormány bizott abban, hogy a győztes jogán semmibe veheti egy több százezres, zárt tömbben élő nemzetiség hazafias érzéseit és alapvető emberi jogait.

A bevonulást követő néhány hónap csakugyan hozott valamelyes nyugalmi állapotot. Ez azonban csak addig tartott, amíg a haladó erők magukhoz tértek első kábulatukból. Hamarosan megtalálták a kapcsolatot a szétszórt antifasiszta erők, és akcióba léptek. A magyar hatóságok, amelyek úgy vélték, hogy sikerült végre „rendet csinálni”, nem kis bosszúsággal tapasztalhatták, hogy

a tisztogatás után maradtak még „felforgató elemek”, akik vonakodnak belenyugodni a helyzetbe. Július közepétől kezdve néhány helyen szabotázscselekmények, szórványos fegyveres összetűzések történtek. A szabotázscsakiók száma egyre nőtt. Itt is, ott is felröppent a vörös kakas a behordott asztalokra, fasisztabarát földbirtokosok csürjeire, tanyáira. Ősztől kezdve hatalmas kenderkazlak és bevagonírozott szállítmányok gyulladtak ki. Az ellenállók telefon- és vasútvonalakat rongáltak meg, megtámadtak kisebb karhatalmi járőröket, vonatszerelvényeket robbantottak fel vagy siklattak ki. Az ellenállási mozgalmat a magyar katonai hatóságok igen veszélyesnek ítélték meg, és azzal elrettentő módon igyekeztek leszámolni. A vezérkar így tájékoztatja a miniszterelnökséget a fejleményekről:

„Júliusban 2, augusztusban 5, szeptemberben 7 és október hó első hetében 6 cselekmény következett el. A megtörtént 20 erőszakos cselekmény közül 8 esetben részben valamennyi, részben pedig egyes tettek már elfogattak. A bűncselekményeket a rögtönítélő bíraskodás kihirdetése után követték el. Valamennyi bűncselekmény az 1930. évi III. tc. 59., illetve 60. §-ába ütköző hűtlenség büntetével áll hazmatában, így a rögtönítélő bíraskodásnál ezen ügyekben az illetékes parancsnoki jogkörrel bírok. Mint illetékes parancsnok ügyészemet utasítottam, hogy a helyszínre kiszállva a nyomozást személyesen irányítsa. Mindazon ügyeket, melyek a honvédbíraskodás alá tartoznak, és rájuk a rögtönítélő eljárás érvényes, azt a fennálló törvényes rendelkezések értelmében tegye folyamatba. A rögtönítélő eljárást maga után vonó bűnügyekben a főtárgyalást — elrettentés céljából — a helyszínen folytattatom le, és az esetleges halálos ítéleteket is ugyanott hajtatom végre.”²²

A vezérkari főnök még július végén hasonló szellemben utasította 34. sz. bizalmas katonai közigazgatási parancsában az illetékes parancsnokokat:

„Az utóbbi időben Zomborban, Zsablyán, Kotekpusztán, Tizsakálmánfalván, Alsókabolon, Újvidék környékén, majd ismét Zsablyán és Sajkásgyörgyén fordultak elő gyújtogatás által elkövetett szabotázs-cselekmények. Eme cselekmények megakadályozására minden kat. közig. parancsnok saját hatáskörében tegye meg sürgősen az óvintézkedéseket, amelyek lényege:

1. A szérűskertek szigorú őrzése.
2. A tűzrendészeti szabályok szigorú és fokozott betartása.
3. A közbiztonsági szervek támogatása sűrű portyázás által.

A szabotálók ellen a *legkíméletlenebbül* kell fellépni, és ellenük *statáriális* bírói eljárást kell folytatni.

A gyújtogatók elmenekülése esetén őket honvéd karhatalom igénybevételével széles területen üldözni kell. A területet át kell fésülni, községekben pedig razziát kell tartani.

Mindazon helységekből, ahol ilyen tüzesetek előfordulnak, *megtorlásképpen* tűszokat kell szedni, és azokat egyelőre internálni kell. Minden parancsnok tegye meg a legmasszebbmenő óvintézkedéseket a termés biztosítása érdekében.”²³

A vezérkari főnök parancsa értelmében valóban tűzelvással folyt az ellenállók irtása, mindenfelé karhatalmi járőrök cirkáltak, és az elfogottak ellen működésbe lépett a rögtönzött statáriális bíróság. Az MTI már 1941. augusztus 1-én jelentette az első esetet:

„Múlt szombaton Radovánovics Zsivko, Szmiljanov Rada, Szmin Milán és egy Német nevű kommunista megtámadta az Újvidék közelében levő Vaskapu pályaudrét, és a helyszínre érkező karhatalmat puskalövessel és kézigránatokkal fogadták. A tűzharc során Szmin Milánt és Németet agyonlőtték, a másik kettőt pedig elfogták. Az újvidéki katonai parancsnokság rögtönítélő bírósága szombaton ítélezik felettük.”²⁴

A katonai statáriális bíróság habozás nélkül elintézt mindenkit, aki a kezébe került. Hivatalos adatok szerint 1941. július 20. és október 21. között az alábbi szabotázscselekmények, illetve büntetőeljárások fordultak elő a Bácskában:

Szabotázscselekmények száma: 56.

Büntetőeljárások száma (akiket elfogtak): 12.

A büntetőeljárásokban ítéletet hoztak: valamennyi esetben.

Az elítéltek száma: 26.

Halálra: 25.

Életfogytiglani fegyházra: 1.²⁵

Mivel az ellenállást így sem sikerült felgöngyölíteni, sőt a partizánakciók október végétől tovább szaporodtak, a hatóságok még szélesebb körű megtorló hadjáratot indítottak. 1941 novemberében külön katonai rögtönítélő bíróság érkezett Újvidékre, és városról városra, községről községre járva folytatta le az elrettentésnek szánt helyszíni tárgyalásokat. A rögtönítélő tárgyalások és egyáltalában minden eljárás a törvénykezés legvisszataszítóbb paródiái voltak. A „repülő hadbírószág” egyetlen hónap leforgása alatt kétszáz halálos ítéletet hozott. „Újvidéken csütörtökön összeül a rögtönítélő bíróság, hogy 30 kommunista felett ítélezzék” — jelentette az MTI november 19-én.²⁶ A hazai sajtó természetesen most is, mint a bevonulás idején, úgy tálalta az eseményeket,

mint „elvetemült cseñnik-kommunista bandák” elleni hősies harcot, a hatóságok mégis joggal tartottak attól, hogy az ország közvéleménye még így is kihámozhat valamit az igazságból. Idézzük ezzel kapcsolatban dr. Fernbach Péter újvidéki főispán javaslatát:

„Délvidéken a közelmúltban előfordult szabotázs- és terrorcselekményekkel az újságok túl sokat foglalkoztak. Különösen egy-két fővárosi sajtótermék az ilyen cselekedetek elkövetőin végrehajtott halálos ítéleteket túlságosan kiszínezte.

A szerb mentalitás ismeretében fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy ez a szerbek számára nem elrettentő például, hanem mint valami hőstett, egyenesen buzdításul szolgál.

Éppen ezért azon tiszteletteljes előterjesztéssel élek, méltóztassék oly értelmű bizalmas rendelkezést kiadni a sajtóorgánumoknak, hogy az ilyen kiszínezett tudósításoktól tartózkodjanak, s amennyiben ilyen szabotázs- vagy terrorcselekmény előfordul, vagy csak pár sorban emlékezzenek meg róla, vagy teljesen hallgassák el; ha pedig ilyen cselekményekből kifolyólag bírósági ítéletek hozatnak, azoknak száraz közlésére szorítkozzanak csupán.”²⁷

A bácskai partizánellenes megtorlások nyilvánosságra hozatala aggodalmat keltett tehát a magyar uralkodó körökben. Az eseményeket, ha azokkal érdemben foglalkoztak, még a közismerten sovíniszta magyar jobboldali sajtó sem tudta olyan színben feltüntetni, hogy azok a közvéleményben legalábbis megütközést és nyugtalanságot ne keltsenek, másrészt pedig az elrettentés, mint az újvidéki főispán is beismerte, csak növelte a szerb lakosságban a partizánok iránti szolidaritást és tiszteletet. A bácskai magyarok is elgondolkodhattak azon, milyen következményei lehetnek a mesterségesen szí-

tott és táplált gyűlöletnek. Azok, akik a magyar hadseregben felszabadítójukat várták, egy fél esztendő alatt rájöttek, hogy becsapták őket. Azok a magyarok pedig, akiket elűzött vagy kiirtott szerbek házaiba telepítettek, a partizánmozgalom láttán bizonyára nem kis szorongással érezték, hogy a Horthy-rendszer az ígéret földje helyett teljes bizonytalanságba vitte őket.

A „repülő hadbírótság” természetesen nem tréfált. A magyar kormány addig nem alhat nyugodtan, amíg a bácskai partizánveszélyt teljesen fel nem számolta. November végéről december végéig akasztófaerdő nőtt a dél-bácskai földön, de csöndesebb lett a határ, kevesebb a merényletek száma. Feszült karácsonyi hangulatban, baljós, vihar előtti csenddel ért véget Bácskában az 1941-es év,